

10. Доган М., Пеласси Д. Сравнительная политическая социология. – М.: “Просвещение”, 1994. – 272 с.

Дёмина О. С. Типология правовой культуры

Правовая культура рассматривается в разных аспектах: как элемент правовой жизни, как выражение ее качества; как способ, (средство) и критерий правовой социализации; как степень правовой ориентированности тех или иных субъектов права, правила их правового поведения и деятельности и др., определяет меру реальности диалога власти и общества.

Ключевые слова: правовая культура, правовые установки, правовое поведение.

Dyomina O. S. Typology of legal culture

The legal culture is considered in different aspects: as an element of legal life, as expression of its quality; as a way, (means) and criterion of legal socialization; as a rate of legal directivity those or other subjects of a law, rules of their legal behaviour and activity, etc., defines a measure of a dialogue reality of authority and a society.

Keywords: legal culture, legal installations, legal behaviour.

Івченко І. О.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

**ПОНЯТТЯ “ДИТИНА З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ”:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

У статті розглянуто різні підходи до визначення поняття дитини з обмеженими можливостями, дано авторське визначення поняття “дитина з обмеженими можливостями”.

Ключові слова: дитина, інвалід, інвалідність, дитина з обмеженими можливостями.

У науковій літературі дітей з вадами фізичного та розумового розвитку, хронічно хворих дітей та дітей з патологічними станами визначають по-різному, що характеризує різні підходи до вирішення проблем їх навчання, виховання, лікування, захисту тощо. Так в літературі таких дітей називають “дітьми-інвалідами”, “дітьми з особливими потребами”, “дітьми зі спеціальними потребами”, “аномальними”, “неповноцінними”, “дітьми з труднощами у навчанні”, “дітьми з обмеженнями”, “дітьми з обмеженими розумовими та фізичними можливостями”, “дітьми з обмеженими психофізичними можливостями”, “дітьми з функціональними обмеженнями”, “дітьми з особливими потребами у розвитку” тощо.

Переважає більшість з окресленої нами термінології відносить таких дітей до певної маргінальної групи, навішує ярлики, стигми і неприпустима у державі, яка проголошує людину найвищою соціальною цінністю, адже подібна стигматизація однозначно принижує людську гідність особи.

Метою цієї **статті** є аналіз різних підходів до визначення поняття “дитина з обмеженими можливостями” та формулювання авторського визначення цього поняття через призму теорії держави і права.

Слід відмітити, що у чинному законодавстві України особливих відмінностей у визначенні поняття “дитина” немає. Стаття 1 Конвенції ООН “Про права дитини” [1], стаття 6 Сімейного кодексу України [2], стаття 1 Закону України “Про охорону

дитинства” [3], стаття 2 Закону України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” [4] визначають дитину як особу до досягнення нею 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

У деяких нормативних актах це визначення ще коротше, наприклад, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року (ратифікований Законом № 1433-IV від 04.02.2004 р.) [5], Закон України “Про громадянство України” [6] визначає “дитину” як особу віком до 18 років.

Водночас в деяких актах зустрічаємо й дещо інше поняття дитини, як наприклад, в Європейській конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року (ратифіковано із заявами та застереженням Законом № 135-VI від 06.03.2008 р., яка набрала чинності для України 01.11.2008 р.) [7], у якій поняття “дитина” означає особу будь-якого громадянства, що не досягла 16 років і не має права самостійно вирішувати стосовно місця свого проживання за законодавством місця її звичайного проживання, законодавством її громадянства чи за внутрішнім законодавством запитуваної Держави. Генеральна конференція Міжнародної організації праці, що скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці 28 червня 1952 року прийняла Конвенцію про мінімальні норми соціального забезпечення № 102, у якій термін “дитина” означає, залежно від того, як це визначено, дитину, яка не досягла віку закінчення обов’язкової шкільної освіти, або не досягла віку 15 років [8]. Як бачимо, у останніх двох аналізованих актах верхня межа віднесеності фізичної особи до категорії “дитина” знижена з 18 років до 16 чи 15 років відповідно. Нам видається, що причиною цього є особливий предмет регулювання останніх двох нормативних актів, адже у абсолютній більшості інших нормативних актів, в тому числі міжнародних, нині поняття “дитина” однозначно пов’язується з поняттям “особа, яка не досягла повноліття” і це правильно. Тому, незважаючи на певні відмінності у визначенні поняття “дитина”, які ми розглянули вище, ми будемо вважати дитиною особу, яка не досягла 18 років.

Варто відмітити, що у науковій літературі, в чинному законодавстві та в побуті склалися різні розуміння поняття “інвалід”, “особа з обмеженими можливостями”. Нерідко такі різні трактування називають “моделями інвалідності”, серед яких можна виділити медичну та соціальну моделі.

У контексті медичної моделі інвалідність розуміється як особиста проблема, а обмежені можливості розглядаються в контексті взаємозв’язку між окремою людиною та її вадами. Інвалідність постає як медична патологія, і саме цим інваліди відрізняються від здорових людей. Всі проблеми інваліда є наслідками цієї медичної патології, тому інвалід повинен пристосовуватися до суспільства і його умов. Таке розуміння інвалідності, на наш погляд, призводить до дискримінації людей з обмеженими можливостями, до ставлення до них як до неповноцінних, обмежених.

У контексті соціальної моделі обмежені можливості розглядаються як нерівність можливостей при проголошенні рівності прав. Тобто за такого підходу в центрі уваги

взаємозв'язок між людиною і суспільством.

Варто відмітити, що поняття “інвалідність” в різних мовах вживається по різному. Так у Швеції замість “handikappede” (дефектна дитина) використовується термін “barnet met handicap” (дитина з порушеннями). Наприклад, в англійській мові слово “invalid” стосовно фізичної особи не вживається, його використовують лише при оцінці якості дослідних методик і процедур. Натомість широко вживаються поняття “disability”, що означає нездатність (стан фізичного або розумового розладу, те, що робить людину нездатною); та “handicap” – те, що робить людину нездатною, ускладнює розвиток. Стосовно ж дітей превалює вживання словосполучення “children with disabilities” (діти з нездатностями) замість “disabled children” (нездатні діти).

Оскільки більшість міжнародних нормативно-правових актів складаються іноземними мовами, переважно англійською, вони потребують перекладу, який нерідко не зовсім вдало вживає ті чи інші поняття, зміщує акценти у смисловому навантаженні слів та словосполучень. Саме це ми спостерігаємо у перекладі термінів “disability” і “handicap”, які, наприклад, в українському (і в російському) перекладах Конвенції ООН про права дитини вживають термін “неповноцінні діти”.

У сучасному Словнику української мови поняття “неповноцінний” тлумачиться як такий, у кого немає потрібних якостей, позбавлений багатьох позитивних ознак [9]. Поза сумнівом, вживання таких термінів щодо хворих дітей в національному законодавстві принижує таких дітей, призводить до їх дискримінації та посягає на їхню гідність. Відповідно до рекомендацій Організації Об'єднаних Націй і ЮНІСЕФ наукова термінологія не повинна призводити до стигматизації дітей, адже використання подібних термінів засноване на протиставленні понять “норма” і “аномальність”.

У словнику російської мови С. І. Ожегова інвалід визначається як людина, яка втратила працездатність внаслідок каліцтва, хвороби [10, с. 214]. Тобто інвалідність розуміється як порушення функцій організму, що перешкоджають праці, роботі такої людини.

Таким чином, багато дослідників усе-таки пов'язують інвалідність з непрацездатністю. Таке розуміння, на наш погляд, є певною мірою обмеженим, адже воно забуває про медичний аспект інвалідності і нівелює соціальний аспект.

Захворювання та інвалідність не є тотожними поняттями. При захворюваннях, які не супроводжуються вираженим розладом функцій, працездатність часто не порушена, можливо дещо обмежена, непрацездатність носить тимчасовий характер. Натомість інвалідність – це вже стійка повна чи обмежена втрата працездатності, яка найчастіше настає при хронічних захворюваннях з прогресивним або ремітованим перебігом, а також при гострих захворюваннях і травмах, що супроводжуються важкими ускладненнями та набувають хронічного характеру.

Стійка непрацездатність виникає тоді, коли патологічні розлади в організмі людини, що обумовлені хворобою, інтоксикацією, травмою тощо, набувають стійкий, незворотній характер при відсутності тенденції до одужання і відновлення функцій, незважаючи на проведені лікування. Стійка непрацездатність може бути повною чи частковою.

Працездатність традиційно визначають як стан організму, при якому сукупність

фізичних і духовних можливостей дозволяє особі виконувати роботу певного обсягу та якості.

Повна непрацездатність виникає тоді, коли хворий через важкість хвороби непридатний до професійної діяльності, яка йому протипоказана, адже захворювання супроводжується незворотніми функціональними розладами або розладами, що погано компенсуються.

Нині на зміну поняття “інвалід” приходять поняття “особа з обмеженими можливостями”, яке усе частіше на слуху, почало активно вживатися у чинному законодавстві.

По суті така зміна слововживання є втіленням ідеї гуманізації термінології щодо людей з вадами фізичного та розумового розвитку, яка була розпочата Міжнародною організацією інвалідів (Disabled Peoples' International – DPI), створеною у 1980–1981 рр., яка нині має свої представництва у 110 країнах.

Аналіз вітчизняної нормативно-правової бази, яка регулює питання інвалідності та прав інвалідів, дозволив нам дійти висновку, що поняття “інвалідність” дорослих і дітей практично не відрізняються. Так, відповідно до Закону України від 26 квітня 2001 року № 2402-III “Про охорону дитинства”, дитина-інвалід – це дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту [3]. Відповідно до Закону України від 21 березня 1991 року № 875-XII “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті [11]. Згідно з Інструкцією про встановлення груп інвалідності (затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 07 квітня 2004 року № 183, зареєстрована Міністерством юстиції України 22 квітня 2004 р. за № 516/9115) інвалідність – це соціальна недостатність (дезадаптація) внаслідок обмеження життєдіяльності людини, яка викликана порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що призводить до необхідності соціального захисту і допомоги [12].

Варто відмітити, що у питаннях правового регулювання прав дітей з обмеженими можливостями законодавець намагається враховувати підходи та тенденції, які мають місце у світі.

Декларація про права інвалідів, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1975 року, визначає інваліда як будь-яку особу, що не може самостійно забезпечити цілком чи частково потреби нормального особистого і (чи) соціального життя через недолік, будь-то вроджений чи ні, його (чи її) фізичні чи розумові можливості [13]. Як бачимо, через подібне визначення акцент робиться на обмеженості можливостей; підкреслюється важливість як попередження інвалідності, так і її реабілітації.

Конвенція № 159 про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів, (ратифікована Законом України від 06 березня 2003 року № 624-IV) визначає інваліда як особу, можливості якої отримувати, зберігати підходящу роботу та просуватися по

службі значно обмежені у зв'язку з належним чином підтвердженою фізичною чи розумовою вадою [14]. Як бачимо, таке визначення є досить вузьким, оскільки пов'язане лише з працевлаштуванням інваліда та не регулює інші сфери, які потребують захисту, і більше орієнтоване на повнолітніх інвалідів, а не на дітей.

Згідно з Рекомендаціями №1185 до реабілітаційних програм 44-й сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 травня 1992 року інвалідність є обмеженнями в можливостях, обумовленими фізичними, психологічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими й іншими бар'єрами, що не дозволяють людині-інваліду бути інтегрованим у суспільство і брати участь у житті родини чи суспільства на таких саме засадах, як й інші члени суспільства [15]. У цьому визначенні приділяється особлива увага не тільки вадам розумового чи фізичного розвитку, а й іншим існуючим бар'єрам, які держава, суспільство повинні усувати для створення для інвалідів, і, передусім, дітей, середовище рівних можливостей з людьми, які не є інвалідами.

Таким чином, практично в кожному з визначень, що даються в чинному законодавстві, присутній медичний та соціальний компоненти: медичний полягає в констатації стійкого розладу функцій організму, обмеженні можливостей; соціальний – в необхідності соціального захисту і допомоги.

На наш погляд, варто уніфікувати термінологічний апарат і замінити поняття “дитина-інвалід” на “дитина з обмеженими можливостями”, якою доцільно вважати фізичну особу, яка не досягла 18 років і має стійкий розлад організму, спричинений захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності, порушення в розвитку, труднощі в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками, і яка потребує особливої турботи та першочергового забезпечення необхідною соціальною допомогою і захистом як на рівні держави, суспільства, так і на рівні мікросередовища.

Використані джерела:

1. Конвенція про права дитини: конвенція ООН від 20 лист. 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
2. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 10 січ. 2002 року № 2947-III. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
3. Про охорону дитинства [Електронний ресурс]: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
4. Про державну допомогу сім'ям з дітьми [Електронний ресурс]: Закон України від 21 лист. 1992 року № 2811-XII. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
5. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [Електронний ресурс]: від 15 листопада 2000 року. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
6. Про громадянство України [Електронний ресурс]: Закон України від 18 січ. 2001 року № 2235-III. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
7. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми [Електронний ресурс]: від 20 травня 1980 року. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.

8. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 [Електронний ресурс]: від 28 черв. 1952 року № 102. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
9. Сучасний тлумачний словник української мови [Текст]: для школярів, абітурієнтів, студ., викл. / уклад. Л. П. Олексієнко, О. Л. Шумейло. – К. : Кобза, 2005. – 544 с.
10. Словарь русского языка [Текст]: / С. И. Ожегов; общ. ред. Л. И. Скворцов. – 25-е изд., испр. и доп. – М. : ОНИКС: Мир и Образование, 2006. – 973 с.
11. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-ХІІ. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
12. Інструкція про встановлення груп інвалідності [Електронний ресурс]: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 07 квітня 2004 року № 183. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
13. Декларація про права інвалідів [Електронний ресурс]: від 9 груд. 1975 року. – Режим доступу : // www.legal.com.ua.
14. Конвенція № 159 про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів [Електронний ресурс]: від 20 черв. 1983 року № 159. – Режим доступу: // www.legal.com.ua.
15. Рекомендації № 1185 до реабілітаційних програм 44-й сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи: від 5 трав. 1992 року № 1185 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.legal.com.ua.

Ивченко И. А. Понятие “ребенок с ограниченными возможностями”: теоретико-правовой анализ

В статье рассмотрены разные подходы к определению понятия „ребенок с ограниченными возможностями”, дано авторское определение понятия “ребенок с ограниченными возможностями”.

Ключевые слова: *ребенок, инвалид, инвалидность, ребенок с ограниченными возможностями.*

Ivchenko I. A. Concept “child with the limited possibilities”: theoretical legal analysis

In the article the different going is considered near determination of concept of child with the limited possibilities, author determination of concept „child with the limited possibilities is given”.

Keywords: *a child, invalid, disability, child with the limited possibilities.*

Маловічко І. В.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ФОРМ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ- СИРІТ

Наукова стаття присвячена дослідженню основних етапів становлення і розвитку форм влаштування для дітей-сиріт. Проаналізовано низку нормативно-правових актів що здійснювали регулювання даного питання у різні історичні періоди.

Ключові слова: *дитина – сирота, бездоглядні та безпритульні діти, соціальний захист, форми виховання дітей.*

Соціальний захист бездоглядних та безпритульних дітей є актуальною соціальною проблемою сьогодення. Ця проблема носить складний, інтегрований, багатоаспектний характер, тому має розглядатися та розв'язуватися в різних контекстах. Суспільно-політичні та економічні процеси, що відбуваються в Україні, вимагають нового бачення проблеми правового статусу та захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Реалізація цього завдання не можлива без